

11. Kalkınma Planı Turizm Hedeflerinin Gerçekleşme Durumlarının Analizi¹

 İbrahim HÜSEYİNİ² Serdar İNAN³ Gökhan KADIRHAN⁴

Özet

Bu çalışmanın amacı turizm sektörünün ekonomik etkilerini ve 11. Kalkınma Planı'nda turizm sektörüne yönelik konulan hedeflerin ne oranda gerçekleştiğini analiz etmektir. Bu çalışmada literatür taraması ve doküman analizi yapılarak 11. Kalkınma Planı'nda turizm sektörüne özgü olan hedefler üç başlık altında kategorileştirilerek incelenmiştir. Planda turizmin türlerinin ve kaynak ülkelerinin çeşitlendirilmesi hedefinin tam olarak olmasa da büyük oranda gerçekleştiği belirlenmiştir. Turizm arzı ve altyapısının genişletilmesi hedeflerinin ise tam olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Planın diğer bir hedefi olan turizm gelirlerini ve turist sayısını artırma hedefinin ise beklentinin gerisinde kaldığı tespit edilmiştir. Ancak turizm gelirleri ve turist sayısı noktasında hedeflerin istenilen düzeyde gerçekleşmemesinde Covid-19 pandemisinin önemli etkisinin olduğu ifade edilebilir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular bir bütün olarak düşünüldüğünde, stratejik planlama ve etkili politikaların hem turizm arzı hem de turizm gelirlerine önemli katkılar sunduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda turizmin gelişimine katkı sunacak hususların, tüm turizm paydaşlarınca ortak bir şekilde belirlenmesi ve belirlenen hedeflerin kalkınma planlarında kayıt altına alınarak, gerçekleşme durumlarının izlenmesi, turizmin gelişimi için önemli bir husus olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 11. Kalkınma Planı, Doküman analizi, Turizm ve sürdürülebilir ekonomik büyüme

JEL Kodu/Code: Q01.

An Analysis of The 11th Development Plan's Achievement of Tourism Targets

Abstract

The aim of this study is to analyse the impact of the tourism sector on the economy, and to determine to what extent the targets set for the tourism sector in the 11th Development Plan have been achieved. In order to achieve this, a literature review and document analysis was carried out, which resulted in the categorisation and analysis of the objectives specific to the tourism sector in the 11th Development Plan under three headings. It has been determined that the target of diversifying the types and source countries of tourism in the plan has been realised to a great extent, although not completely. It has been determined that the targets of expanding tourism supply and infrastructure have been fully realised. Another objective of the Plan, which is to increase tourism revenues and the number of tourists, has fallen behind expectations. Nevertheless, it can be stated that the impact of the Covid-19 pandemic has been significant in terms of the realisation of the targets in relation to tourism revenues and the number of tourists. When the findings of the study are considered as a whole, it can be stated that strategic planning and effective policies make a significant contribution to both tourism supply and tourism revenues. In this context, it is crucial to identify the factors that will facilitate the advancement of tourism across all sectors. Monitoring the achievement of these objectives through the formulation of development plans is also essential.

Keywords: 11th Development Plan, Document analysis, Tourism and sustainable economic growth

Referans/Citation: Hüseyini, İ., İnan, S. & Kadirhan, G. (2024). 11. Kalkınma planı turizm hedeflerinin gerçekleşme durumlarının analizi, *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, Vol. 6, No.2, 116-129.

¹ Bu çalışma VIII. International West Asia Congress of Tourism Research (IWACT) adlı kongrede "Turizm sektörünün önemi: 11. Kalkınma planı çerçevesinde bir değerlendirme" ismi ile özet olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şırnak Üniversitesi, ibrahimhuseyni@sirnak.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-5969-0769

³ Dr., Şırnak Üniversitesi, serdarinan@sirnak.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6525-7745

⁴ Dr., Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, Şırnak Üniversitesi, gokhankadirhan@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-6011-7786

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) sürdürülebilir bir ekonomik büyüme performansı gösterip gelişmiş ülkelere yakınsaması için sabit sermaye yatırımlarını artırmaları gerekmektedir. Ancak bu yatırım mallarının ithal edilmesi, GOÜ'lerde zaten var olan ödemeler bilançosu açıklarının daha da artmasına neden olabilmektedir (Bajo-Rubio, 2014; Barro, 1991; De Long & Summers, 1991; Kormendi & Meguire, 1985; Levine & Renelt, 1992; Thirlwall, 1979). Böyle durumlarda, artan ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak için faiz oranlarını yükseltip, dışarıdan kısa süreli sermaye çekmeye çalışmak, ülkelerin sıklıkla tercih ettiği bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kısa süreli sermaye yatırımları, ani ve yüksek meblağlarda çıkışlar yapabilmelerinden, döviz kurlarının hızla yükselmesine, buna bağlı olarak ekonomik krizlere neden olabilmektedir (Bhagwati, 1998; Durham, 2004; Goyal & Sharma, 2019; Yayla, 2020). Kurların yükselmesi, ithal girdi yoluyla enflasyonun artmasına, enflasyon artışına bağlı olarak faizlerin daha da yükselmesine, yatırımların yerel para birimi cinsinden pahalılaşmasına bağlı olarak yatırımların azalması ve işsizliğin artmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda ödemeler bilançosu açıklarının GOÜ'lerin sürdürülebilir ekonomik büyümelerinin önündeki en büyük engellerden biri olduğu ifade edilebilir.

Turizm sektörünün ülkeye sağladığı yüksek döviz girdisinin, oluşan açıkların finanse edilmesinde kullanılmasından dolayı kısa süreli sermayeye ihtiyaç duyulmaması ya da daha az ihtiyaç duyulması, yukarıda ifade edilen olumsuz durumların oluşmasını engellemektedir. Bu bağlamda turizm sektörünün, GOÜ'lerin döviz darboğazlarına daha az maruz kalmaları ve ekonomik olarak kalkınmaları için çok önemli bir sektör olduğu ifade edilebilir.

2018-2023 yılları için oluşturulan 11. Kalkınma Planı'nda (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019) da gelişmiş ülkelere yakınsama amacı "On Birinci Kalkınma Planı ile Türkiye'nin yüksek gelir grubu ülkeler ile en yüksek insani gelişmişlik seviyesindeki ülkeler arasına girmesi amaçlanmaktadır" ifadesi ile belirtilmiş ve bu amaç için turizm sektörünün sahip olduğu önemin farkındalığı, tarım ve savunma sanayiyle birlikte turizmin de öncelikli alanlar arasına alınması ile ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, 11. Kalkınma Planı'nda turizm sektörüne yönelik konulan hedeflerin ne oranda gerçekleştiği; ayrıca plan dönemi boyunca turizm gelirlerinin ödemeler bilançosu açıkları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kalkınma Planları ve Turizm Sektörü

Planlı kalkınma dönemi öncesi (1923-1962) için turizm sektörü ile ilgili verilere ulaşmak pek mümkün olmamakla birlikte bu dönemde sektörde oldukça yavaş bir ilerleme kaydedildiği; planlı dönemle birlikte turizm sektöründe bazı önemli gelişmelerin hayata geçirilmiş olduğu söylenebilir (Akça, 2016; Tuncel, 2019). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; doğal ve tarihi kaynaklardan turizm faaliyetlerinde yararlanılarak, turizm sektöründen elde edilen gelirlerin arttırılması, buna bağlı olarak ödemeler dengesindeki açıkların kapatılması hedeflenmiştir (Kozak vd., 2012: Akt:Tuncel, 2019). Bu plandan sonra yapılan tüm kalkınma planlarında turizm sektörü ile ilgili hedefler konulmuş, bu hedefler ile turizm sektörünün gelişimi ve bağlantılı olarak diğer sektörlerin bu gelişimden üretim ve istihdam noktasında faydalanması amaçlanmıştır. Kalkınma planları incelendiğinde ilk planlarda kitle turizminin gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak özellikle 1990 sonrası yapılan planlarda, kitle turizminin olumsuz çevresel ve sosyal etkileri göz önüne alınarak, dünyada ve Türkiye'de çevresel ve ekonomik olarak daha sürdürülebilir olduğu kabul edilen ekoturizm, kültür, kongre ve sağlık turizmi gibi turizm türlerine bir yöneliş söz konusu olmuştur (Soyak, 2014; Tuncer, 2024). Turizmin bu şekilde çeşitlendirilmesi diğer taraftan kalkınma

planlarının turizmi 12 aya yayma ve bölgeler arasındaki turizm gelirleri dengesizliğini azaltma amacına da hizmet etmektedir.

Turizm alanında oluşan yazın incelendiğinde beş yıllık kalkınma planları gibi üst politika belgeleriyle turizm endüstrisine odaklanan çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda genellikle ikincil veriler kullanılmış ve doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Çalışmalarda turizmin sürdürülebilirliği, turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi, kalkınma planlarında öne çıkan politikaların dünya turizmindeki gelişmelerle olan paralelliği ve bu politikaların gerçekleşme durumları incelenmiştir (Batuhan, 2020; Tokmak, 2023; Tuncer, 2024; Türkmen, 2023).

Soyak (2014), uluslararası turizm trendlerinin kalkınma planlarına entegrasyonunu ve bu planların hedefleri doğrultusunda Türkiye turizminin dönüşümünü analiz etmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre turizm faaliyetlerinin deniz, kum ve güneş üçlüsünden farklı yönlere evrilmeye başladığı ancak bu dönüşümün henüz yeterli seviyede olmadığı belirtilmiştir. Akça (2016) ise kalkınma planlarında ilan edilen turizm politikalarını değerlendirmiş ve sonraki kalkınma planları için önerilerde bulunmuştur. Benzer şekilde Tuncel (2019) kalkınma planlarındaki turizm politikalarını inceleyerek tamamlanan kalkınma planlarında belirlenen hedeflerin gerçekleşme durumunu değerlendirmiştir.

Sonuç olarak, kalkınma planlarında yer alan turizm politikalarının değerlendirilmesi ve bu politikaların dünya turizm trendleri ile uyumlu hale getirilmesi, Türkiye turizminin sürdürülebilir ve çeşitli bir yapıya kavuşması için kritik öneme sahiptir. Bu planları değerlendiren çalışmalarda vurgulanan eksikliklerin giderilmesi ve önerilen stratejilerin benimsenmesi, gelecekteki kalkınma planlarının daha etkili olmasını sağlayacaktır.

2.2. Turizm Sektörü ve Ekonomik Kalkınma

Turizm sektöründen elde edilen gelirler özellikle gelişmekte olan ülkeler için döviz arzında bir artış sağladığından, ekonomik büyüme için oldukça önemli bir parametredir.

Tablo 1. Turizm ve ekonomik göstergeler üzerinde yapılan çalışmalar (yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Araştırmacılar	Örneklem	Sonuç
Akdağ (2021)	Türkiye	Turizm geliri ve turist sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu gösterilmiştir.
Bahar (2006)	Türkiye	Turizm ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki meydana getirmekte ve ikisi arasında uzun dönemde karşılıklı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
Bahar & Bozkurt (2010)	Gelişmekte olan 21 ülke	Turizm ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
Balsalobre-Lorente & Leitão (2020)	AB ülkeleri	Uluslararası turizmin ekonomik büyümeyi artırdığı gösterilmiştir.
Calero & Turner (2020)		Bölgesel turizm araştırmalarının daha da geliştirilerek kalkınmanın gerçekleşeceği savunulmaktadır.
De Vita & Kyaw (2016)	129 ülke	Turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Ekanayake & Aubrey (2012)	Gelişmekte olan 140 ülke	Gelişmekte olan ülkelerde turizm gelirin ekonomik büyümeye pozitif yönde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.
Ersungur vd. (2017)	En çok turist çeken 22 ülke	Gelir, fiyat ve döviz kuru gibi ekonomik değişkenlerin turizm talebini etkileyen faktörler oldukları tespit edilmiştir.
Hüseyini vd., (2017)	Türkiye	Brüt sabit sermaye oluşumu finanse edilerek gelişmiş ülkelerle aradaki açığı kapatma çabalarında turizm sektörünün önemli bir rol oynadığı gösterilmiştir.
Khan vd. (2020)	Pakistan	Turizmin ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı etkilediği ve yoksulluğu azalttığı tespit edilmiştir.
Sharpley (2022)		Küçülme kavramının turizm ve kalkınma arasındaki ilişkiyi araştırmak için potansiyel olarak güçlü ve kritik bir çerçeve temsil ettiği öne sürülmüştür
Yıldız & Sarıtaş (2021)	Antalya, Nevşehir, Muğla ve Aydın	Turistik tesislere giriş yapan turist sayısının bu şehirlere ait il bazında GSYİH'yi pozitif yönlü olarak etkilediği gözlemlenmiştir.

Literatürde turizm ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiye odaklanan birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilirken bir kısmında ise turizmin kalkınma göstergeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Literatürde tek ülkenin verilerine odaklanan çalışmalar olduğu gibi birçok ülkenin verilerine dayanan panel veri çalışmaları da bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda ise turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kolaylık olması açısından bu alanda yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo 1'e çıkarılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde turizm gelirlerinin ekonomik etkileri, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı OECD (Organisation for Economic Co-Operation and Development-Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerinde karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Akabinde Türkiye için turizm gelirleri, GSYH, ihracat ve dış ticaret dengesi değişkenleri 11. Kalkınma Planı dönemi boyunca tanımlayıcı istatistikler yardımı ile karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Tablo 2'de OECD ülkelerinde turizm gelirlerinin plan dönemi başlangıcı ve sonunda GSYH, ihracat ve dış ticaret dengesine oranı verilmiştir.

Tablo 2. OECD ülkeleri turizm gelirleri

	GSYH (Milyar \$)		Uluslararası turizm geliri (Milyar \$)		İhracat değeri (Milyar \$)		Dış ticaret dengesi (Milyar \$)		Turizm/ihracat (Yüzde)		Turizm/ GSYH (Yüzde)		Turizm/dış ticaret dengesi (Yüzde)	
	2018	2023	2018	2023	2018	2023	2018	2023	2018	2023	2018	2023	2018	2023
İzlanda	26	33	3	3	6	7	-1	-3	54%	47%	12%	9%	-212%	-108%
Portekiz	242	299	20	27	66	84	-18	-30	30%	32%	8%	9%	-132%	-92%
Yunanistan	212	250	19	22	38	55	-27	-34	49%	40%	9%	9%	-81%	-65%
Lüksemburg	71	89	5	6	28	17	2	-8	19%	37%	7%	7%	277%	-75%
İspanya	1.422	1.650	82	92	344	423	-35	-47	24%	22%	6%	6%	-237%	-195%
Slovenya	54	72	3	4	36	73	2	2	9%	5%	6%	5%	224%	214%
Avusturya	455	541	23	25	176	224	1	-1	13%	11%	5%	5%	1.813%	-2.135%
Türkiye	779	1.110	26	50	179	256	-41	-106	14%	19%	3%	4%	-90%	-47%
Macaristan	161	223	7	8	105	161	-3	5	7%	5%	4%	4%	-366%	163%
Estonya	31	43	2	2	15	20	-1	-3	12%	8%	6%	3%	-162%	-47%
Y. Zelanda	212	258	11	8	40	40	-4	-10	27%	20%	5%	3%	-311%	-78%
Litvanya	34	45	1	1	15	23	-3	-5	7%	6%	3%	3%	-37%	-28%
Avustralya	1.430	1.790	42	47	258	371	21	95	16%	13%	3%	3%	227%	49%
Danimarka	357	410	9	10	119	137	13	10	8%	8%	3%	3%	71%	101%
İtalya	2.092	2.330	49	56	533	677	54	37	9%	8%	2%	2%	95%	150%
İsviçre	726	938	18	21	346	420	73	56	5%	5%	2%	2%	29%	38%
Letonya	54	81	2	2	29	43	-3	-6	5%	4%	3%	2%	-45%	-31%
Fransa	2.791	3.130	66	69	613	635	-61	-141	11%	11%	2%	2%	-119%	-49%
İngiltere	2.871	3.500	56	74	472	519	-189	-272	12%	14%	2%	2%	-30%	-27%
Polonya	589	845	14	15	242	382	-13	11	6%	4%	2%	2%	-118%	131%
Hollanda	914	1.140	18	20	573	936	85	93	3%	2%	2%	2%	28%	22%
Kanada	1.725	2.240	27	39	452	568	-17	10	6%	7%	2%	2%	-91%	409%
İsveç	555	623	10	10	181	198	11	5	6%	5%	2%	2%	90%	187%
İrlanda	387	564	7	8	250	210	129	59	3%	4%	2%	1%	12%	13%
Norveç	440	527	6	6	122	178	34	81	5%	3%	1%	1%	22%	8%
Belçika	543	655	9	8	327	563	-2	16	3%	1%	2%	1%	-515%	48%
Slovakya	106	141	3	2	89	117	0	4	4%	1%	3%	1%	-1318%	42%
Japonya	5.041	4.110	42	39	736	718	11	-68	6%	5%	1%	1%	428%	-57%
Finlandiya	276	308	4	3	74	82	0	0	5%	3%	1%	1%	1738%	-902%
Güney Kore	1.725	1.760	19	15	626	632	110	-10	3%	2%	1%	1%	21%	-148%
Almanya	3.974	4.590	43	37	1.525	1.689	263	227	3%	2%	1%	1%	23%	17%
Şili	296	334	3	2	75	100	4	20	4%	2%	1%	1%	89%	12%
ABD	20.533	28.780	201	176	1.677	2.019	-879	-1.153	12%	9%	1%	1%	-28%	-15%

Kaynak: 2018 yılına ait tüm veriler Dünya Bankasının World Development Indicator (Worldbank, 2024) veri tabanından alınmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde, Dünya bankasının resmi web sayfasında, 2023 yılı verileri ulaşılabildiğinden, 2023 yılına ait uluslararası turizm gelirleri UNWTO (2024)'dan (Birleşmiş Milletler Turizm Veri Tabanı), GSYH değerleri IMF (2024) veri tabanından ve ihracat verileri ise UN Comtrade (2024)'ten (Birleşmiş Milletler Dış Ticaret Veri Tabanı) alınmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde hem 2018 hem de 2023 yılında en yüksek uluslararası turizm gelirlerine sahip beş ülkenin ABD, İspanya, Fransa, İngiltere ve İtalya oldukları görülmektedir. Ancak turizm gelirleri noktasında ilk beş sırada yer almamasına rağmen Portekiz, Yunanistan, İzlanda ve Lüksemburg'da turizm gelirlerinin GSYH içindeki payının oldukça yüksek olduğu ve bu ülkelerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu durum Portekiz, Yunanistan, İzlanda ve Lüksemburg gibi ülkelerde turizm gelirlerinin ülkenin ekonomik büyümesine ve refah seviyesine büyük katkılar sunduğunu işaret etmektedir. Bu ülkelerde turizm gelirlerinin diğer bir döviz kazandırıcı işlem olan ihracata oranının da nerdeyse %50'ler seviyesinde olduğu görülmektedir.

Türkiye verileri incelendiğinde 2023 yılında Türkiye'nin uluslararası turizm gelirlerinin yaklaşık 50 milyar dolar olduğu ve Türkiye'de turizm gelirlerinin GSYH'ye oranının 2018 yılında %3 iken 2023 yılına gelindiğinde bu oranın %4'e çıktığı görülmektedir. Bu oran ile 2023 yılında, Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında en iyi sekizinci ülke konumunda olduğu müşahade edilmektedir. Tablo, Türkiye'de turizm gelirlerinin ihracata oranının yaklaşık %20'ler seviyesinde olduğunu işaret etmektedir. Türkiye ve OECD verileri bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye'de turizm gelirlerinin GSYH'ye oranının plan dönemi boyunca artmasına rağmen ekonomik etkilerinin diğer ülkelere kıyasla sınırlı kaldığı söylenebilir. Turizm gelirlerinin GSYH'ye oranı baz alındığında, OECD ülkelerinin büyük bir kısmına göre turizm potansiyeli daha yüksek olan Türkiye'nin, bu potansiyeli harekete geçirme noktasında kısmen başarısız olduğu ifade edilebilir.

Turizmin ekonomik etkileri OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı bir şekilde analiz edildikten sonra Tablo 3'te 11. Kalkınma Planı boyunca Türkiye'de turizm gelirlerinin dış ticaret açığına oranı verilmiştir.

Tablo 3. Turizm gelirleri ve dış ticaret açığı

Yıllar	Turizm geliri (Bin \$)	Dış Ticaret Açığı (Bin \$)	Oran
2018	35.920.910	-53.983.726	67%
2019	42.851.778	-29.512.481	145%
2020	15.169.371	-49.879.052	30%
2021	30.309.722	-46.211.095	66%
2022	49.857.030	-109.540.827	46%
2023	55.874.176	-106.326.953	53%

Kaynak: 2018-2022 yılları arasındaki veriler TÜİK (2024)'in ilgili veri tabanından alınırken, 2023 yılına ait veriler TÜİK'in haber bültenlerinden elde edilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, plan dönemi boyunca dış ticaret açığının yaklaşık yüzde ellisinin turizm gelirleri ile finanse edildiği görülmektedir. 2019 yılında dış ticaret açığının beklenenden çok düşük olmasından kaynaklı, turizm gelirlerinin dış ticaret açığından fazla olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan dünya genelinde hüküm süren Covid-19 pandemisinin etkisiyle, turizm gelirlerinin 2020 yılında oldukça düşük seviyelere indiği, 2021 yılından itibaren toparlanmaya başladığı ve 2023 yılında, plan döneminin en yüksek seviyesine (Tüm zamanların en yüksek turizm geliri) ulaştığı tespit edilmiştir. 2022 ve 2023 yılında turizm gelirleri çok fazla artmasına rağmen dış ticaret açığındaki yüksek artış, turizm gelirlerinin dış ticareti finanse etme oranının düşük kalmasına neden olmuştur. Turizm gelirlerinin dış ticaret açığına oranı verildikten sonra, Tablo 4'te 11. Kalkınma Planı boyunca, turizm gelirlerinin GSYH'ye ve ihracat rakamlarına oranı verilmiştir.

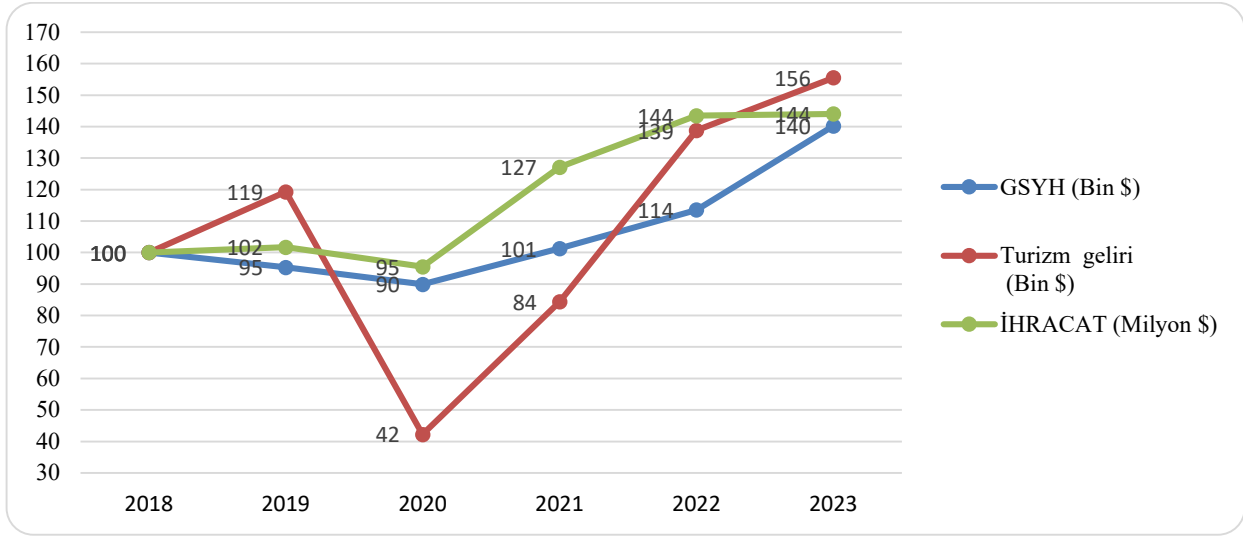
Tablo 4. Turizm gelirleri ihracat ve GSYH verileri

Yıllar	GSYH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	Turizm geliri (Milyar \$)	Turizm Geliri/GSYH	Turizm Geliri/ İhracat
2018	798	177	36	4,5%	20,3%
2019	760	180	43	5,6%	23,8%

2020	717	169	15	2,1%	9,0%
2021	808	225	30	3,8%	13,5%
2022	906	254	50	5,5%	19,6%
2023	1.119	255	56	5,0%	21,9%

Kaynak: 2018-2022 yılları arasındaki veriler TÜİK'in ilgili veri tabanından alınırken, 2023 yılına ait veriler TÜİK'in haber bültenlerinden elde edilmiştir.

Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin parasal karşılığının toplamını ifade eden GSYH, bir ülkedeki refah seviyesini temsil eden en önemli değişkenlerden biridir. Tablo 3'te turizm gelirlerinin toplam GSYH'ye oranının %5'ler seviyesinde olduğu görülmektedir. Turizm gelirlerinin ülkelerin diğer bir döviz kazandırıcı işlemi olan, ihracata oranının da %20'ler seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Şekil 1'de kalkınma dönemi başlangıcı olan 2018 yılının 100 olduğu bir endeks oluşturularak GSYH, ihracat ve turizm gelirinin göreceli değişimi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. GSYH, ihracat ve turizm gelirlerinin değişim endeksi

Şekil 1 incelendiğinde turizm gelirlerinin Kalkınma Planı'nın ilk yılında önemli bir şekilde diğer göstergelerden pozitif ayrıştığı görülmüştür. Ancak 2020 yılındaki Covid-19 pandemisinden çok fazla etkilenen turizm gelirlerinin, bu tarihten sonra önemli bir yükseliş trendine girdiği görülmektedir. Plan döneminin son yılı olan 2023 yılında, turizm gelirlerinin diğer göstergelerden pozitif anlamda ayrıştığı belirlenmiştir. Grafik incelendiğinde, turizm gelirlerinin Covid-19 pandemisinden diğer göstergelerden daha çok etkilendiği söylenebilir. Bu olumsuz etkilenmenin olmaması durumunda turizm gelirlerinin diğer göstergelere göre daha iyi bir seviyede olacağı ifade edilebilir.

Turizm sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi bir bütün olarak incelendiğinde, Türkiye'nin yıllar itibarıyla, dış ticaret açığının yaklaşık %50'sinin turizm gelirleri ile finanse edildiği ve bu durumun Türkiye'nin döviz arzına büyük katkılar sunduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan doğrudan turizm gelirlerinin, Türkiye'nin toplam GSYH'ye oranının da %5-6'lar seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum Türkiye'deki turizm gelirlerinin işsizlik ve gelir gibi refah seviyesi ile ilişkili değişkenler üzerinde de önemli etkisinin olduğunu işaret etmektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel veri analizi yöntemlerinden biri olan doküman analizi, ilgili bilgiyi çıkarmak, anlamını anlamak ve sonuca ulaşmak için basılı veya elektronik belgeleri sistemli bir şekilde inceleme ve değerlendirme sürecidir (Bowen, 2009). Bu bağlamda ilk olarak 11. Kalkınma Planı'nda turizm sektörüne yönelik hedefler belirlenmiş ve bu

hedeflerin ne oranda gerçekleştiğinin belirlenmesi için ulusal ve uluslararası veri tabanlarından elde edilen ilgili veriler raporlanmıştır. Bunun yanında turizm sektörünün ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisini analiz etmek için ilgili veri tabanlarından alınan zaman serisine dayalı veriler tanımlayıcı istatistikler yardımıyla analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. On Birinci Kalkınma Planı Turizm Hedefleri ve Gerçekleşme Durumu

11. Kalkınma Planı, Türkiye'nin turizm sektörünün sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapıya kavuşmasını hedefleyen stratejik bir yol haritası olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, turizm hedefleri arasında ürün çeşitliliğinin artırılması, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi, turizm altyapısının güçlendirilmesi, turist sayısının artırılması, uçak sefer sayılarının artırılması, yat ve kruvaziyer turizmi için gerekli alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve ülkenin uluslararası turizm pazarındaki payının artırılması yer almaktadır. Plan genel olarak turizm gelirlerini arttırmayı amaçlansa da hedefler üç başlık altında incelenebilir;

- Turizm kaynak ülkeleri ve turizm türlerinin çeşitlendirilmesi
- Turizm altyapısının ve arzının genişletilmesi
- Turizm geliri ve turist sayısının yükseltilmesi

Bu çalışmada da 11. Kalkınma Planı'nda turizm sektörünün gelişmesini amaçlayan hedeflerin gerçekleşme durumları, bu üç farklı başlık altında değerlendirilmiştir.

4.2. Turizm kaynak ülkeleri ve turizm türlerinin çeşitlendirilmesi

Çalışmada ilk olarak, Planda önemli bir hedef olarak belirtilen turizmin hem çeşit noktasında hem de kaynak ülke bakımından çeşitlendirilmesi hedefi incelenecektir. İlk olarak Uzak Doğu Ülkelerinden gelen turist sayısının artırılması hedefi incelenmiştir. Bu amaçla Tablo 5'te plan döneminde Çin, Japonya ve diğer Asya ülkelerinden gelen turist sayıları verilmiştir.

Tablo 5. Uzak Doğu ülkelerinin yıllara göre turist sayıları

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Çin	404.078	442.277	31.669	30.091	70.428	238.865
Japonya	85.160	105.328	21.482	9.626	30.584	77.108
Diğer Asya Ülkeleri (Çin, Japonya hariç)	2.059.282	2.417.696	659.815	1.112.482	2.482.967	2.953.656
TOPLAM	2.548.520	2.965.301	712.966	1.152.199	2.583.979	3.269.629

Kaynak: Turist sayısı verileri TÜİK veri tabanından alınmıştır.

Uzak Doğu ülkelerinin toplam uluslararası turist sayısındaki payları son yıllarda ciddi bir şekilde artmıştır. Ancak Türkiye'nin bu pazardan yeteri kadar turist almadığı söylenebilir. 11. Kalkınma Planı'nda bu durum "*Başta uzak doğu ülkeleri olmak üzere dünyada yükselen pazar konumundaki ülkelerden ülkemiz için yeni kaynak pazarlar oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.*" şeklinde ifade edilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde, Covid-19 pandemisinin etkisi görülmekte, 2021 yılından itibaren ise Uzak Doğu ülkelerinden gelen toplam turist sayısında bir artış olduğu izlenmektedir. Diğer taraftan Uzak Doğu ülkelerinin en çok uluslararası turiste sahip ülkeleri olan, Çin ve Japonya'dan gelen turist sayısının ise oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu ülkelere gelen turist sayılarında bir artış olmadığı gibi plan döneminin ilk yılı olan 2018 yılının turist sayılarının bile yakalanamadığı görülmektedir. Bu durum belirlenen hedefin tam olarak gerçekleştirilemediği şeklinde yorumlanabilir.

Turist gelen ülkeleri çeşitlendirmenin yanında Planda turizm çeşitlerinin de çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef Planda “*Gastronomi, golf, sağlık, kruvaziyer, düğün, inanç, kongre ve alışveriş gibi daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerine yönelik talebin yüksek olduğu pazarlar tespit edilecek ve bu ülkelerden ziyaretçi sayısının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu hedefin gerçekleşme durumunun incelenmesi için Tablo 6’da kitle turizmi dışındaki bazı turizm çeşitlerinden elde edilen gelirler raporlanmıştır.

Tablo 6. Turizm çeşitleri gelirleri

	Gastronomi (Milyar dolar)	Sağlık (Milyar dolar)	Kültür (Milyar dolar)	Alışveriş (Milyar dolar)	Toplam
2018	6,7	1,0	0,4	5,2	13,4
2023	10,9	3,0	0,7	7,7	22,4

Kaynak: Turizm çeşitleri gelirleri verileri TÜİK veri tabanından alınmıştır.

Tablo 6 incelendiğinde, plan döneminde Türkiye’de, turizm çeşitlerinden elde edilen toplam gelirlerde yaklaşık 1,8 katlık artış olduğu görülmektedir. 2018 yılında toplam 13,4 milyar dolar olan turizm gelirleri, 2023 yılında 22,4 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye’nin zengin mutfağının ve gastronomi deneyimlerinin etkin bir şekilde tanıtılmasının bir sonucu olarak, gastronomi turizminde; sağlık sektöründe yaşanan teknolojik ilerlemenin yakalanmasının ve sağlık alanında beşerî sermayenin artmasının bir sonucu olarak da sağlık turizminde gelirlerin arttığı söylenebilir. Bunun yanında, bu iki turizm türünde meydana gelen gelir artışlarının rekabetçi kurdan da etkilendiği ifade edilebilir.

Kültür turizmi gelirlerinin, mütevazı da olsa bir artış göstermesi, bu turizm türünde de olumlu gelişmelerin yaşandığını işaret etmektedir. Kurlarda meydana gelen artışa bağlı olarak daha rekabetçi bir kurun oluşmasına bağlı olarak, alışveriş turizmi gelirlerinin de belirgin bir şekilde arttığı belirlenmiştir. Genel olarak, 11. Kalkınma Planı çerçevesinde gastronomi, sağlık, kültür ve alışveriş turizmi alanlarında yapılan çalışmalar ve tanıtımlar, bu turizm çeşitlerinden elde edilen gelirlerin önemli ölçüde artmasını yani turizm gelirlerinin daha çeşitlenmesini sağlamıştır.

4.3. Turizm altyapısının ve arzının genişletilmesi

Turizmde kaynak ülke ve turizm türlerinin çeşitlendirilmesinin yanında 11. Kalkınma Planının turizm alanında diğer bir hedefi de turizm altyapısının ve arzının genişletilmesi şeklinde belirlenmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini incelemek için Plan dönemi boyunca bu alandaki gelişmeler analiz edilmiştir.

11. Kalkınma Planı’nda “*Deniz turizmine katkı sağlamak üzere, talebe ve doğal özelliklere uygun projelendirilmiş yat limanlarının yapılabilir bulunması halinde KÖİ modeli ile hayata geçirilmesi sağlanacak, Plan döneminde başlanacak yat limanı yatırımları ile yat bağlama kapasitesinde yaklaşık 4.500 yatlık kapasite artışı gerçekleştirilecektir*” ifadesi ile deniz turizminde arz kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir. Plan dönemi boyunca, bu hedefe ulaşmak amacıyla Fethiye, Kaş, Bodrum, Antalya ve Marmaris gibi Türkiye’nin en gözde turistik bölgelerindeki yat limanlarının kapasiteleri önemli ölçüde genişletilmiştir. Bu genişletme çalışmaları, sadece mevcut limanların kapasitelerinin artırılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda altyapı iyileştirmeleri ve modernizasyon projeleriyle desteklenmiştir. Fethiye ve Kaş’ta gerçekleştirilen genişleme projeleri, bu limanların daha fazla yat ve mega yatı ağırlayabilmesine olanak tanırken, Bodrum ve Antalya’daki çalışmalar, bu bölgelerin uluslararası yat turizmi pazarında daha rekabetçi hale gelmesini sağlamıştır. Marmaris’teki yatırımlar ise, bu bölgenin yat turizminde bir cazibe merkezi olma konumunu güçlendirmiştir (İzmir Kalkınma Ajansı, 2024) .

Planda, Türkiye'nin kruvaziyer turizmi pazarında daha rekabetçi ve çekici bir destinasyon haline gelmesine katkı sağlayacak liman yapım hedefi “İstanbul’u kruvaziyer seyahatin başlangıç-bitiş noktası yapmak amacıyla yeni bir kruvaziyer liman yapılacaktır” şeklinde ifade edilmiştir. Bu hedef doğrultusunda, 2021 yılında Galataport İstanbul kruvaziyer limanı açılmıştır (Nemlioğlu Koca & Erdoğan, 2023).

Planda “Turistik tren seferleri uygulamaya alınacaktır” şeklinde ifade edilen hedefle, turistik tren seferlerinin artırılması amaçlanmıştır. Plan döneminde, Doğu Ekspresi'nin sefer sayıları artırılmış ayrıca Turistik Bölgesel Erzurum-Kars/Kars-Erzurum Treni seferleri başlatılmıştır. Bunun yanı sıra, Turistik Ankara-Tatvan-Ankara ve Turistik Ankara-Diyarbakır-Ankara seferlerinin altyapıları oluşturulmuş ve her iki hattın da 2024 yılının başlarında hizmete başlaması sağlanmıştır (T.C. Ulaştırma Bakanlığı, 2022).

Plan döneminin ilk yılı olan 2018 yılında, 651.764 olan dış hat uçuş sayısı, pandemi döneminde çok düşmesine rağmen, 2023 yılına gelindiğinde yaklaşık %25’lik bir artışla 813.328’e çıkmıştır. Bu artışın “Ana kaynak pazarımız olan ülkelerin seçilmiş şehirlerinden konaklama kapasitesinin yüksek olduğu turistik bölgelerimize başlatılan doğrudan tarifeli uçuş seferleri ve düzenlendiği bölgelerin sayıları artırılabilecektir” şeklinde belirlenen hedefe hizmet ettiği ifade edilebilir (T.C. Ulaştırma Bakanlığı, 2024).

Plan döneminin başında 860.000 olan yatak kapasitesi, 2023 yılında yaklaşık 400.000 artış göstererek 1.280.000 seviyesine ulaşmıştır. Bu artış, Kalkınma Planı’nda belirtilen turistik yatak sayısının 300.000 artırılması hedefine ulaşıldığını göstermektedir (TÜİK, 2024).

Planda belirtilen hedeflerden biri de Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının kurulmasıdır. 11.7.2019 tarihinde “Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı Hakkında” isimli 7183 numaralı kanun Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilerek resmî gazetede yayınlanmıştır. Ajans, Türkiye’nin turizm kapasitesinin ve turizm yatırımlarının ülke ekonomisindeki payı ve hizmet kalitesinin artırılması amacıyla kurulmuştur. Ajans kalkınma planının geri kalan yıllarında Türkiye’nin iç ve dış turizm pazarında bir marka ve cazibe merkezi haline gelmesi için faaliyetlerini yürütmüştür. Aynı zamanda Türkiye’nin somut ve somut olmayan doğal, kültürel, biyolojik ve insan ürünü mirasların keşfedilmesini, geliştirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak için kısa, orta ve uzun vadeli iletişim/pazarlama çalışmalarını sürdürmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na belirlenen turizm strateji ve politikaları doğrultusunda Türkiye’nin turizm hedeflerine ulaşması, mevcut turizm olanaklarının dünya çapında tanıtılması ve pazarlanması için faaliyetlerini yürütmektedir (Türkiye Kültür Turizm Bakanlığı, 2024). Bu bağlamda Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının Türkiye’nin turizm politikalarının bir bütün olarak ele alınması noktasında etkili olduğu ifade edilebilir.

4.4. Turizm geliri ve turist sayısının yükseltilmesi

Kalkınma Planı’nda turizm gelirlerini arttırmak için turizmi çeşitlendirme ve arzını arttıracak hedeflerin yanında doğrudan turizm gelirlerini arttırmaya yönelik hedefler de konulmuştur. Turizm geliri, Turist sayısını, turist başına ortalama harcama ve ortalama geceleme sayısını arttırmaya odaklanan hedefler Tablo 7’de verilmiştir. Tabloda ayrıca bu hedeflerin gerçekleşme değerleri, Plan döneminde artış oranı ve belirlenen hedefin gerçekleşme oranı da verilmiştir.

Tablo 7. On Birinci Kalkınma Planı hedefleri ve gerçekleşme durumları

	2018	2023 Hedefi	2023 Gerçekleşme	Artış Oranı	Hedef Gerçekleşme oranı
Turizm Geliri (Milyar dolar)	29,5	65	55,9	%89	86%

Ziyaretçi Sayısı (Milyon)	46,1	75	57,0	%24	76%
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	647	867	979	%51	113%
Ortalama Konaklama Süresi (Gece)	9,8	10	11,3	%15	113%

Kaynak: 2018 verileri 11. Kalkınma Planı'ndan, 2023 yılı verileri ise TÜİK'in haber bültenlerinden alınmıştır.

Tablo 7 incelendiğinde Kalkınma Planı'nda, turizm gelirlerinin %120, ziyaretçi sayısının %60 ve ziyaretçi başına ortalama harcamanın %20 arttırılması hedeflenmiştir. Turist başına ortalama harcama ve ortalama geceleme sayısında, Kalkınma Planı'nda konulan hedeflerin gerçekleştiği görülmektedir. Tablo, turizm geliri ve ziyaretçi sayısında ise hedeflerin tutturulmadığını işaret etmektedir. Bu değişkenlerde hedefin gerçekleştirilememesinde pandeminin etkisinin olduğu söylenebilir. Turizm geliri ve turist sayısında hedefler gerçekleştirilmiş olmasa da son beş yılda turizm geliri %89 turist sayısı ise %24 artış göstermiştir. Turizm gelirinin turist sayısından çok fazla artması turist başına düşen ortalama harcamadaki artıştan kaynaklanmaktadır.

5. SONUÇ

Turizm sektörünün döviz arzında önemli bir artış sağlaması, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Turizm sektörünün döviz arzını arttırması, bir taraftan ülkenin yatırım malı ithal etme kapasitesini arttırırken, diğer taraftan kur baskısının azalmasına olanak sağlayarak enflasyon üzerinde de olumlu etkiler oluşturmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de de turizmin ekonomik etkilerinin farkında olduğu, tüm kalkınma planlarında turizme yönelik hedeflerin önemli bir yer almasından anlaşılmaktadır. Ancak turizm sektörünün sağladığı döviz arzının sürdürülebilir olması için kalkınma planlarında konulan hedeflerin gerçekleşme oranlarının yüksek olması gerekmektedir.

Son yıllarda Kalkınma Planlarında turizm sektörü hedeflerinin çalışıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Batuhan (2020) çalışmasında ekonomik verilerin analizine dayalı olarak, Türkiye'nin turizmdeki büyüme potansiyeli vurgulanmış, ancak yavaş yapısal reformlar ve tek tip tesisleşmenin kişi başına harcamanın azalmasına yol açtığı belirtilmiştir. Buna ek olarak, sektördeki yasal düzenlemelerin zaman almasının hedeflere ulaşmayı zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Akça (2016), kalkınma planlarının analizi ve rekabet gücü değerlendirmesi yöntemini kullanmıştır. Kalkınma planları çerçevesinde, reklam ve tanıtım harcamalarının etkinliğini değerlendirerek, turizmin çeşitlendirilmesi ve termal, konferans gibi yüksek gelir getiren faaliyetlerin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Tuncel (2019), Beş Yıllık Kalkınma Planlarını politika analizi yöntemiyle ele almış ve kitle turizminin çevresel ve ekonomik olumsuz etkilerine işaret ederek, yerel halkın ve diğer paydaşların katılımıyla alternatif turizm türlerinin geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır.

Bu çalışmada da 2023 yılında sonuçlanan 11. Kalkınma Planı'nda ortaya konulan hedeflerin ne oranda gerçekleştiği analiz edilmiş ve turizm sektörünün ekonomik etkileri Türkiye özelinde incelenmiştir. Çalışmada turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesine ciddi katkılar sunduğu ve ödemeler bilançosu açıklarını yüksek oranda finanse ettiği belirlenmiştir. Ancak Türkiye'nin turizm potansiyeli ve OECD ülkelerinin verileri dikkate alındığında, Türkiye'nin daha iyi bir performans gösterebileceği ifade edilebilir.

On Birinci Kalkınma Planı'nda ortaya konulan hedeflerin gerçekleşme durumları analiz edildiğinde, Covid-19 pandemisinin hemen hemen tüm göstergeleri etkilediği ve göstergelerin gerçekleşme oranının düşük kalmasına sebep olduğu görülmektedir. Planın en önemli hedeflerinden olan turizm türlerine göre geliri ve turizm kaynak ülkelerini çeşitlendirme hedefinin büyük oranda gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda son beş yılda kruvaziyer, gastronomi, alışveriş gibi gelir getirici etkisi

daha yüksek olan turizm türlerinde gelirlerin arttığı belirlenmiştir. Turizmi kaynak ülke bakımından çeşitlendirme hedefinde iyileşmeler olsa da özellikle hedeflenen Uzak Doğu ülkelerindeki turistlerin sayısının istenilen düzeyde artmaması, bu hedefin yeterli düzeyde gerçekleşmediğini işaret etmektedir.

On Birinci Kalkınma Planı'nın turizm alanındaki diğer önemli bir hedefi de turizm altyapısı ve arzında önemli iyileşmeler sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Bu noktada yat limanı sayısı ve toplam kapasitenin artırılması, kruvaziyer gemi destinasyonunun oluşturulması, turistik tren seferlerinin artırılması, uluslararası uçuş sayılarının yükseltilmesi, yatak kapasitesinin artırılması gibi iyileşmeler bu hedefin gerçekleşmesine büyük katkılar sunmuştur. Bu bağlamda 11. Kalkınma Planı döneminde Türkiye'nin turizm altyapısının ve arzının önemli oranda geliştiği ifade edilebilir.

Kalkınma Planı'nın en önemli hedeflerinden biri de turizm gelirlerini artırma amacıyla turist sayısını, turistlerin ortalama harcama miktarını ve bir turist konaklama gecesi sayısını arttırmak şeklinde belirlenmiştir. Plan döneminde oluşan veriler incelendiğinde, turizm gelirleri ve turist sayısında önemli artışlar yaşansa da bu iki göstergede, 11. Kalkınma Planı'nda konulan hedeflerin yakalanamadığı belirlenmiştir. Turist başına düşen harcama ve bir turist ortalama konaklama gecesi sayısında ise Kalkınma Planı'nda ortaya konulan hedeflerin gerçekleştiği belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular bir bütün olarak düşünüldüğünde, stratejik planlama ve etkili politikaların hem turizm arzı hem de turizm gelirlerine önemli katkılar sunduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda turizmin gelişimine katkı sunacak hususların, tüm turizm paydaşlarınca ortak bir şekilde belirlenmesi ve belirlenen hedeflerin kalkınma planlarında kayıt altına alınarak, gerçekleşme durumlarının izlenmesi, turizmin gelişimi için önemli bir husus olarak görülmektedir. Ayrıca bir sonraki Kalkınma Planlarında özellikle yerel halkın turizm süreçlerine daha fazla katılımı teşvik edilmeli, turizm altyapısının sürdürülebilir ve çevre dostu bir şekilde geliştirilmesine odaklanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akça, Y. (2016). Türkiye'nin kalkınma planlarında turizm politikası. *International Conference on Eurasian Economies*, 721–726.
- Akdağ, İ. (2021). Türkiye'deki turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasında ilişkinin ARDL sınır testi yaklaşımıyla analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1043–1059. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.758603>
- Bahar, O. (2006). Turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi: VAR analizi yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 137–150. www.tcmb.gov.tr
- Bahar, O., & Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255–265.
- Bajo-Rubio, O. (2014). Balance-constrained growth rates: Generalizing Thirlwall's law. *Applied Economics Letters*, 21(9), 593–596. <https://doi.org/10.1080/13504851.2013.877563>
- Balsalobre-Lorente, D., & Leitão, N. C. (2020). The role of tourism, trade, renewable energy use and carbon dioxide emissions on economic growth: Evidence of tourism-led growth hypothesis in EU-28. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(36), 45883–45896. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-10375-1>

Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. İçinde *Quarterly Journal of*

Economics (C. 106, Sayı 2). <https://doi.org/10.2307/2937943>

- Batuhan, T. (2020). On birinci kalkınma planında turizm politikaları. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 77–84.
- Bhagwati, J. (1998). The difference between trade in widgets and dollars. *Foreign Affairs*, 77(3), 7–12.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Calero, C., & Turner, L. W. (2020). Regional economic development and tourism: A literature review to highlight future directions for regional tourism research. *Tourism Economics*, 26(1), 3–26. <https://doi.org/10.1177/1354816619881244>
- De Long, J. B., & Summers, L. (1991). Equipment investment and economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 445–502.
- De Vita, G., & Kyaw, K. S. (2016). Tourism development and growth. *Annals of Tourism Research*, 60, 23–26. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.05.011>
- Durham, J. B. (2004). Absorptive capacity and the effects of foreign direct investment and equity foreign portfolio investment on economic growth. *European Economic Review*, 48(2), 285–306. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(02\)00264-7](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(02)00264-7)
- Ekanayake, E., & Aubrey, E. L. (2012). Tourism development and economic growth in developing countries. *The International Journal of Business and Finance Research*, 6(1), 51–64. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1948704
- Ersungur, Ş. M., Doru, Ö., & Aslan, M. B. (2017). Socio-Economic determinants of international tourism demand for Turkey: Panel data analysis. *International Conference on Eurasian Economies, July 2017*, 433–441. <https://doi.org/10.36880/c08.01859>
- Goyal, A., & Sharma, V. (2019). Estimating the relationship between the current account, the capital account and investment for India. *Foreign Trade Review*, 54(1), 29–45. <https://doi.org/10.1177/0015732518810832>
- Hüseyini, İ., Doru, Ö., & Tunç, A. (2017). The effects of tourism revenues on economic growth in the context of neo- classical growth model: In the case of Turkey. *Ecoforum Journal*, 6(1), 10.
- IMF. (2024). *IMF*. https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORL
- İzmir Kalkınma Ajansı. (2024). *Mavi büyüme / Türkiye’de yat limanları ve deniz turizmine etkileri*. <https://kalkinmaguncesi.izka.org.tr/index.php/2020/05/15/turkiyede-yat-limanlari-ve-deniz-turizmine-etkileri/>
- Khan, A., Bibi, S., Lorenzo, A., Lyu, J., & Babar, Z. U. (2020). Tourism and development in developing economies: A policy implication perspective. *Sustainability (Switzerland)*, 12(4), 1–19. <https://doi.org/10.3390/su12041618>
- Kormendi, R. C., & Meguire, P. G. (1985). Macroeconomic determinants of growth: Cross-country evidence. *Journal of Monetary Economics*, 16(2), 141–163. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(85\)90027-3](https://doi.org/10.1016/0304-3932(85)90027-3)

- Kozak, N., Kozak, M. A., & Kozak, M. (2012). *Genel turizm: İlkeler kavramlar*. Detay Yayıncılık.
- Levine, B. R., & Renelt, D. (1992). American economic association a sensitivity analysis of cross-country growth regressions. *The American Economic Review*, 82(4), 942–963.
- Nemlioğlu Koca, Y., & Erdoğan, S. (2023). Kruvaziyer sektörünün turizme, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıya etkisinin belirlenmesine yönelik bir çalışma: Galataport Kruvaziyer Limanı. *Tourism and Recreation*, 5(1), 22–34. <https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1259178>
- Sharpley, R. (2022). Tourism and development theory: Which way now? *Tourism Planning and Development*, 19(1), 1–12. <https://doi.org/10.1080/21568316.2021.2021475>
- Soyak, M. (2014). Uluslararası turizmde son eğilimler ve Türkiye’de turizm politikalarının evrimi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4, 1–18.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı*.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024). *TGA*. <https://tga.gov.tr/hakkinda>
- T.C. Ulaştırma Bakanlığı. (2022). *TCDD Taşımacılık 2022 Faaliyet Raporu*.
- Thirlwall, A. P. (1979). The balance of payments constraint as an explanation of international growth rate differences. *BNL Quarterly Review*, 32(128), 45–53. <https://doi.org/10.4324/9780203495360>
- Tokmak, C. (2023). Politikalarının sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi (Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. yılında 41 yıllık turizm politikaları). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(Cumhuriyet’in 100. Yılı), 738–752. <https://doi.org/10.21547/jss.1361469>
- TÜİK. (2024). *TÜİK*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>
- Tuncel, V. (2019). Kalkınma planlarının turizm politikaları perspektifinde değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 1(2), 58–66. <https://doi.org/10.18356/2731efb5-en>
- Tuncer, M. (2024). Cumhuriyet dönemi kalkınma planlarında turizmin tematik nitel veri analizi ile incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 29–38. <https://doi.org/10.52791/aksarayıibd.1378388>
- Türkmen, İ. (2023). Türkiye’de kalkınma planlarının turizm politikaları bağlamında değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 368–378.
- UN. (2024). *UN Comtrade*. UN. (2024). UN Comtrade. <https://www.trademap.org/Index.aspx>. <https://www.trademap.org/Index.aspx>
- UNWTO. (2024). *UNWTO*. <https://www.unwto.org/tourism-data/global-and-regional-tourism-performance>
- Worldbank. (2024). *World development indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
- Yayla, Y. E. (2020). Vadeli sermaye akımlarının vergilendirilmesi: Tobin Vergisi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 39–48. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/792932>

Yıldız, Z., & Sarıtaş, T. (2021). Türkiye’ de bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1633–1654.

Yazar(lar) Hakkında/About Author(s)

Doç. Dr. İbrahim HÜSEYİNİ/ibrahimhuseyni@sirnak.edu.tr

Doktorasını ve yüksek lisansını Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı’nda yapmıştır. Şırnak Üniversitesi İ.İ.B.F’de öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Dr. Serdar İNAN/serdarinan@sirnak.edu.tr

Doktorasını ve yüksek lisansını Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı’nda yapmıştır. Şırnak Üniversitesi’nde çalışmaktadır.

Dr. Gökhan KADIRHAN/gokhankadirhan@hotmail.com

Yüksek lisansını Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı’nda yapmıştır. Doktorasını Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı’nda yapmıştır. Şırnak Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

ETİK BEYAN FORMU

Araştırma Desteği Bilgisi: Araştırma desteği alınmamıştır.
Etik Kurul Onay Durumu
() Etik kurul onayı gerekmektedir.
Etik Kurul Raporunu Veren Kurum
Etik kurul raporu karar tarihi: Karar Sayı No:
(X) Etik kurul onayı gerekmemektedir. Nedeni aşağıda belirtilmiştir.
() Veriler 2020 tarihinden önce toplandığından etik kurul izni alınmamıştır.
(X) Çalışmada kullanılan yöntem etik kurul izni gerektirmemektedir.
Yazar(lar)ın Katkı Oranı
1.Yazar: %33
2.Yazar: %33
3.Yazar: %33
Bilgilendirilmiş Onam Formu: Tüm taraflar kendi rızaları ile çalışmaya dâhil olmuşlardır.